

УДК 323.2:81'06

**НОВОТВОРИ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ЛЕКСИКОНІ: НЕОЛОГІЧНИЙ
«БУМ»-2013-2014 ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ У НАВЧАЛЬНІЙ
ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ****Наталія Хома**

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: khoma.nata@gmail.com*

Проаналізовано процеси новотворення політичної лексики. Розглянуто виправданість інтеграції політичних неологізмів у навчальну політологічну літературу.

Ключові слова: неологізм, політична мова, політичний лексикон.

Вітчизняний політичний і власне науковий політологічний лексиконі стрімко збагачуються неологізмами (переживаємо своєрідний «неологічний бум»), з-поміж котрих — чимало усіляких індивідуально-авторських новацій (окаціоналізмів), а також слів, продукованих народною стихійною творчістю, детонованою поточними подіями. Невпинно розширюється термінологічний апарат; нові явища, невідомі досі процеси породжують їх термінологічну характеристику — новотвір, який або ж одразу інтегрується у політологічний дискурс, або ж залишається у площині публіцистики чи приватно-побутового спілкування.

Політична (суспільно-політична) мова є складною та динамічною системою, оскільки перебуває в постійному русі, розвиваючись і удосконалюючись. Вона призначена для політичної комунікації, отже, і для просування певних ідей, емоційного впливу на громадян, вироблення суспільного консенсусу, а тому динамічно відображає політичну реальність, коригується нею і водночас бере участь в її (політичної реальності) створенні та видозмінюванні. Безумовно, політична мова — це інструмент, що використовують у боротьбі за владу й статус. Такий інструмент часто надмірно експресивний, маніпулятивний, гіперболізований, лозунговий.

Політична мова найактивніше конструється не політичною наукою, а засобами масової інформації, в останні роки — ще й активізованою інтернет-комунікацією. Однак медійна лексика, мова неформального е-комунікування і мова науки є відмінними за термінологією та можливістю використання окремих лексем-новотворів. Постає питання допустимості перенесення мовних новотворів у політологічну науку. Спробуємо дослідити це з огляду можливості й доцільності розширення навчальної літератури, зокрема словників, довідників, тлумаченням сучасних неологізмів.

Окреслена нами проблематика дотиково розглядається у царині філології та мас-медійних наукових розвідок і представлена у дослідженнях Ж. Колоїз, Т. Печончик, П. Селігей, О. Стишова, Г. Шаповалової. Політологічний ракурс вивчення новотворів сучасної лексики є науковою прогалиною. У процесі розв'язання визначених завдань ми опиралися на власний досвід укладання навчальних посібників, словників-довідників, а

також на експертне опитування фахівців із трьох напрямів — політології, соціальних комунікацій і філології.

Маючи певний досвід¹ укладання, наукового редагування та роботи з авторськими колективами навчальних словників та енциклопедій із політології й інших суспільствознавчих навчальних дисциплін, ми стикаємося із проблемою підбору термінів, розробка яких була б виправданою на сторінках навчальної літератури, особливо, коли йдеться про осучаснення перевидань через розширення змісту видання. Книги, підготовлені й видрукувані у 2013-2014 рр.² ще більше загострили питання тлумачення політологічної лексики з огляду на появу в ній численних новотворів.

Якщо у попередні десятиліття розвитку української мови індивідуально-авторські слова створювали та використовували переважно в красному письменстві та розмовному мовленні, рідше — у публіцистиці, то сьогодні такі лексичні одиниці значно активізувалися у мові засобів масової інформації, ймовірно, завдяки активній циркуляції текстів в Інтернеті. У вітчизняному політичному лексиконі нині спостерігається значне неологічне піднесення, спричинене емоційністю, насиченістю, динамікою політичних процесів, ідеологічною поляризацією. О. Стишов пов'язує активізацію оказіонального словотворення, своєрідне «розкріпачення мови», зумовлену демократизацією суспільно-політичного життя, зняттям цензури та самоцензури, зростанням особистісного начала [4]. Під дією суспільно-політичних чинників у мові складається експресивний ідеолексикон, цілий комплекс посилено-виразних слів, котрі мають соціальне звучання, володіють соціальними конотаціями та здатні виражати соціальну оцінку дійсності. Н. Шаповалова застерігає, що це створює й можливості для маніпулювання суспільною свідомістю, дезінформації громадськості [8, с. 12]. Для політичної мови як колишнього тоталітарного режиму, так і неореалій властиве привнесення у значення суспільно-політичних слів позитивної чи негативної конотації відповідно до потреб ідеології, тобто надзвичайно відчутний ідеологічний компонент їхньої семантики. Окрім цього,

¹ Левківський М. Політологія: терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці : навч. словник-довідник / К. М. Левківський, В. М. Піча, Н. М. Хома. — К. : Каравелла, Л. : Новий світ-2000, 2001. — 300 с.; Хома Н. М. Політологія: навч. посіб.: у 2 ч. — Л.: Видавничо-поліграф. відділ ЛьвЦНТЕІ, 2002. — Ч. 1. — 144 с.; Хома Н. М. Політологія: навч. словник / Н. М. Хома. — Л. : Видавничо-поліграф. відділ “Львівтехнополіс”, 2002. — 121 с.; Голубка М. Державне управління та місцеве самоврядування в Україні : навч. словн. / М. Голубка, Н. Хома. — Л. : Видавничо-поліграф. відділ ЛьвЦНТЕІ, 2003. — 215 с.; Хома Н. М. Політологія: терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці: навч. словник-довідник. — 2-ге вид. — К. : Каравелла; Л.: Новий світ-2000, 2004. — 320 с.; Все про соціальну роботу : навч. енциклопед. словник-довідник / за заг. ред. В. М. Пічі. — Вид. 2-ге, виправ., перероб. та доповн. — Л. : Новий світ-2000, 2013. — 616 с.

² Історія політичної думки: навч. енциклопед. словник-довідник / [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. — Л. : Новий світ-2000, 2014. — 765 с.; Політологія: навч. енциклопед. словник довідник / [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. — Л. : Новий світ – 2000, 2014. — 779 с.; Політологія: сучасні терміни і поняття. короткий навч. словник-довідник. — 3-тє вид., виправ. та доповн. / укладач В. М. Піча; наук. ред. Л.Д. Климанської, Я.Б. Турчин, Н.М. Хоми. — Л. : Новий світ-2000, 2014. — 516 с.

спостерігаємо посилення тенденції до використання розмовних лексичних елементів як засобу оновлення образності. Отже, констатуємо активізацію інноваційних процесів оновлення словникового фонду, формування нового ідеолексикону, вдосконалення засобів впливу на особу.

Щодо таких нових у політологічному лексиконі слів, як «альтерглобалізм», «глоболоюція», «екзит-пол», «люстрація», «мондіалізм», «євроскептицизм» і под., не виникає сумнівів — їхня розробка виправдана. Але політичний лексикон за останній рік стрімко збагатився новими словами. Немає одностайної думки і щодо визначення нових словотворень у мовленні, котрі ще не фіксуються у словниках; ці поняття називають порізному — okazionalізмами, потенційними словами, формальними неологізмами. Зрештуго, чимало новотворів є радше сленговими словами, аніж літературними. Однак чимало з них добре укорінилися. Вітчизняний науковець-лігнвіст Т. Печончик, яка досліджує сучасні неологізми, вважає, що у слів на зразок «тітушка», «кнопкодав» є чималі шанси потрапити до академічних словників» [2]. Окремі слова є у Вікіпедії (хоч її не можна позиціонувати як надійне, чітко виписане джерело наукових знань), наприклад, «кучмізм» — термін, що використовують на позначення часу президенства Л. Кучми (за аналогіями з'явилися новотвори «азаровщина», «януковщина»). Інколи неологізми творяться методом аналогій («Луганда», «Донбаун»); окремі слова з'явилися завдяки фонетиці, характерній для мовних казусів політиків (наприклад, «бімба»).

Неологізми, з одного боку, відображають сучасний термінологічно-понятійний апарат, а з іншого — всілякі новотвори здебільшого є сленговими словами, а не літературними, хоч і добре укоріненими. Експресивність лексем прямо залежить від конкретної суспільно-політичної ситуації й часу; вони містять потужний заряд негативних емоцій, асоціюються зі прагненням до радикальних змін, стражданнями, людськими втратами. Власне Революція гідності й подальші події в Криму та на Донбасі ввели в ужиток українців низку нових слів і висловів (своєрідних «лінгвістичних монстрів») на взірець «кровосісі», «айтітушки», «ватники» («вата»), «колоради», «рашизм», «путінізм», «Рашостан», «Бандерштат», «укропи» («укра»), «зелені чоловічки» («вічливі люди»), «майдауни», «диванні війська» («диванна сотня»), «бандерлоги», «правосеки», «тітушатник», «беркутня»...

У 2013 р. рейтинг найпопулярніших слів очолили «тітушки», «Свромайдан» (і похідні — «антимайдан», «автомайдан», «веломайдан» і под.), «бімба», «йолка» та «бать». Філологи сумніваються в такому нелітературному поповненні лексикону: це не тільки іншомовні слова, а передусім сленгові, подеколи навіть «зłodійські». Однак чимало з них добре укорінилися, посіли своє місце у різноманітних словниках (насамперед у інтернет-словниках на зразок англійського сленгового UrbanDictionary), але й уже з'являються у концептуально найсміливіших друкованих виданнях.

Цікаво те, що українські неологізми активно проникають у інші мови. «Свромайдан» не сховався із передовиць провідних світових видань, а західні журналісти намагаються пояснити читачам значення незрозумілих для них українських новотворів. Уперше за багато років українська мова стала донором для російської, де слова «Свромайдан» та «тітушки» є неологізмами року.

Отже, сучасний мовний процес характеризується посиленням ролі неформальних, нелітературних елементів у мовленні. Мова налаштована на вираження, емоційне різноманіття й експресію. На експресивність як ознаку текстів на політичну проблематику звертає увагу Г. Хоменко [7, с. 222]; хоча йдеться передусім не про науковий текст, а про медійні дописи; втім, власне із них і перекочують часто

новотвори. Експресивність є властивістю мовних одиниць підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, бути засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови [6, с. 170]. Експресивність політичного слова спрямована на активізацію увагу, переконання, умовляння, залучення на свій бік, шокування, епатування, роздратування й подібні емоції. Часто статус слова змінюється, і те, що, скажімо, у 60–80-х роках ХХ ст. вважали сленгом, тепер стало частиною повсякденного словника людей, а подекуди перейшло у наукову площину. Мова дуже чутлива до змін у політиці, ідеології, тому й сленг, як один із її складників, надзвичайно мінливий.

На зміни у словниках більше впливають не вчені, а журналісти. Вони формують сучасні мовні норми, продукують нові слова («темник», «гонгадзегейт», «грантоїд», «тушки»). Саме медійникам нерідко доводиться вирішувати, чи назва, яка стихійно виникла в певному середовищі, заслуговує на популяризацію. Це підтвердило й експертне опитування викладачів суспільствознавчих дисциплін, здійснене нами: якщо політологи були дуже стримані у доречності оновлення словникової навчальної літератури за рахунок неологізмів, то фахівці у сфері соціальних комунікацій, навпаки, стверджують: мова політології має йти в ногу із політичною практикою; політологія усякі новотвори зобов'язана брати на озброєння, аналізувати, вводити до науково-методологічного апарату. Лінгвісти припускають можливість появи великої частини слів (паразитів? лінгвістичних покручів?) у академічних словниках. Політологи застерігають: вводити услякі неологізми до словникових видань зарано; новотвори не відображають істотних взаємодій і суперечностей політичного життя.

Отже, постає складне завдання для укладачів енциклопедичних і словникових видань: які ж терміни зі сучасних новотворів української реальності все ж потенційно можуть (мають) бути розтлумачені у виданнях словниково-довідникового типу? Чи, можливо, доречніше уникати їх популяризації для недопущення «засмічення» наукової мови політичної науки? Проблема значуща в розрізі продовження роботи наукової громади над словниками, котрі щоразу за перевидання кардинально видозмінюються, оновлюються з огляду на потужні зміни у словнику активної української мови.

Вочевидь, коли йдеться про понятійний апарат, необхідна вагома наукова аргументація використання певного поняття. І те, що можна презентувати в інтернет-мемах, озвучувати на флешмобах не відповідне для політологічного дискурсу. Наука — не публіцистика; перш ніж потрапити у словник термін має «прижитися» в науковій літературі, усталитися, повинен бути певний консенсус серед науковців щодо дефініції терміна.

Мова науки висуває до термінів, у тому числі й політологічних, певні вимоги: *системність* (належність терміна до певної системи, тобто до певного термінополя); *однозначність* (термін має називати лише одне наукове поняття, а поняттю повинен відповідати тільки один термін); *мотивованість* (мовна форма терміна, яка допомагає зрозуміти поняття, що він позначає, без звертання до тлумачного термінологічного словника); *точність* [1, с. 78–81]. Очевидно, є потреба розмежовувати у текстовому викладі словникових видань власне наукові політологічні терміни (кількість їх дедалі зростає) та сленгові новотвори на політичну тематику, які цілком виправдано можуть презентуватися задля збереження для нащадків колориту певної епохи.

Ще одною проблемою є виправданість застосування на позначення певного політичного явища іншомовних слів. Традиційно мовознавчий підхід передбачає, що іншомовні слова в науковому тексті необхідно використовувати лише за потреби, коли їх

не можна замінити українськими відповідниками з тим самим значенням. Вони вимагають до себе критичного ставлення: рекомендоване застосування тільки тих іншомовних слів і термінів, котрі отримали міжнародне визнання або не мають еквівалента в нашій мові.

Сьогодні українська наукова політологічна термінологія тяжіє до міжнародних стандартів, але водночас посилюється інтерес до власне українських лексем. Тому проблема доцільності використання іншомовних елементів актуалізується. Яку роль відіграють запозичення у політологічній терміносистемі? Як оцінювати процес збільшення іншомовних слів в українській термінології загалом та політичній зокрема? Чи варто творити національні відповідники «чужих» термінів, надавати їм перевагу над запозиченнями? Констатуємо, що сучасна українська термінологія прагне розвиватися відповідно до міжнародних стандартів, одночасно спостерігаємо посилений інтерес до національних елементів у мові.

Більшість сучасних політологічних неологізмів запозичені з англійської. З приводу цього П. Селігей переконує: українська термінологія в добу глобалізації повинна збагачуватися насамперед із першоджерел, але переймаючи англіцизми, творити та закріплювати в ужитку власні слова. Перенасичення запозиченнями у термінології зовсім не сприяє її розвитку. «Самоусунувшись од власного термінотворення й ставши покірним споживачем чужих слів, ми, по суті, ставимо хрест на тих скарбах, які наша мова нагромаджувала століттями» [3, с. 38].

Ми вважаємо, що перед авторами, укладачами передусім навчальної політологічної літератури постає завдання: як наповнити словникове видання справді актуальними, сучасними поняттями, але водночас витримати науковий формат, не перетворити академічне за задумом видання на словник політичного сленгу. На нашу думку, одним із цікавих підходів до цього питання могло би стати виокремлення у навчальному словнику розділу, який уміщував би тлумачення новотворів. Слова політичного сленгу доречно подавати за епохами, аби студент міг відчути дух певної доби (наприклад, новотвори періодів горбачовської перебудови, Революції гідності, україно-російського військового протистояння тощо). Подавати ці новотвори в алфавітному порядку недоречно, адже сучасний студент, якому реалії навіть кількох десятиліть тому маловідомі, не сприйме словотвір кінця ХХ ст. за новотвір, неологізм. Реалізувати таку творчу ідею наш авторський колектив спробує під час підготовки наступного перевидання одного із наших видань, яке оновиться і термінологічно, і розшириться розділом політичних неологізмів.

Список використаної літератури

1. Васенко Л. А. Фахова українська мова : навч. посіб. / Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Кривець. — К. : Центр учбової л-ри, 2008. — 272 с.
2. Лінгвіст Тетяна Печончик: «У «кравчучки», «тітушка» і «кнопкодавів» є чималі шанси потрапити до академічних словників» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Culture/91716>.
3. Селігей П. Чужого навчаємося, а свого цураємося... // Дивослово. — 2008. — № 7. — С. 36–40.
4. Стишов О. Оказіоналізми у мові сучасних мас-медіа [Електронний ресурс] / О. А. Стишов. — Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine59-16.pdf>.

5. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. — К. : Вид. Центр КНЛУ, 2003. — 388 с. — С. 289–331.
6. Українська мова : енциклопедія / відп. ред. В. М. Русанівський / В. М. Русанівський. — 2-ге вид., виправ. і доповн. — К. : Укр. енциклопедія, 2004. — 824 с.
7. Хоменко Г. Є. Експресивний синтаксис в інформаційних текстах політичної тематики / Г. Є. Хоменко // Філолог. студії. — 2011. — Вип. 6. — Ч. 2. — С. 222–228.
8. Шаповалова Г. В. Інноваційні процеси в сучасному медіатексті (функціонально-лінгвістичні аспекти) : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук : 10.01.08 / Г. В. Шаповалова; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К. : [б.в.], 2003. — 20 с.

**НОВООБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ЛЕКСИКОНЕ:
НЕОЛОГИЧЕСКИЙ «БУМ»-2013–2014 И ЕГО ОТРАЖЕНИЕ В УЧЕБНОЙ
ПОЛИТОЛОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ**

Наталія Хома

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко,
философский факультет, кафедра теории и истории
политической науки,
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина
e-mail: khoma.nata@gmail.com*

Аналізуються процеси новообрання в політичній лексиці. Розглядається
целесообразность интеграции политических неологизмов в учебную политологическую литературу.

Ключевые слова: неологизм, политический язык, политический лексикон.

Nataliya Khoma

**NEOPLASMS IN THE MODERN POLITICAL LEXION: THE GROWTH
OF NEOLOGISMS IN 2013-2014 YEARS AND THEIR REFLECTION IN THE
POLITICAL SCIENCE EDUCATIONAL LITERATURE**

*Ivan Franko National University of Lviv
Institute of philosophy, department of theory and history of political science
Universytetska st., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: khoma.nata@gmail.com*

The processes of tumors in the political lexicon. Evaluated the feasibility
of integrating political neologisms in the political science literature curriculum.

Keywords: neologism, political language, political lexicon.